

Nauka i Szkolnictwo Wyższe", nr 1/37/2011

Monika Stachowiak-Kudła

Konstytucyjna zasada autonomii uniwersytetów na przykładzie Hiszpanii

Przedmiotem artykułu jest autonomia uniwersytetów w Hiszpanii. Podjęcie badań naukowych tej kwestii jest zasadne, ponieważ hiszpański model szkolnictwa wyższego dobrze ilustruje zdecentralizowany system edukacji oraz może stanowić przedmiot analizy związków między konstytucyjnie zagwarantowaną zasadą autonomii uniwersytetów a jej realizacją. Konstytucyjna gwarancja autonomii uniwersytetów oraz wolności nauki i nauczania w przypadku Hiszpanii nie oznacza, że uniwersytety cieszą się pełną i nieograniczoną autonomią. Dzieje się tak z dwóch względów. Po pierwsze, Konstytucja Hiszpanii stwierdza gwarancję autonomii szkół wyższych na zasadach określonych w ustawie, sygnalizując w ten sposób dopuszczalność pewnych ograniczeń. Po drugie, system szkolnictwa wyższego w Hiszpanii wyrasta z modelu francuskiego, z przewagą władzy państwa nad szkołami wyższymi. Mimo że ustawodawstwo zmieniało się dość często – a tym samym zmieniał się zakres autonomii uniwersytetów oraz wzajemne relacje między nimi a władzą centralną – hiszpański system szkolnictwa wyższego wciąż ma wiele cech charakterystycznych dla tego modelu.

Słowa kluczowe: autonomia uniwersytetów, wolność nauki i nauczania, system szkolnictwa wyższego, decentralizacja, Konstytucja Hiszpanii.

Wprowadzenie

Przedmiotem artykułu jest autonomia uniwersytetów w Hiszpanii. Podjęcie badań naukowych w tej kwestii jest zasadne, ponieważ hiszpański model szkolnictwa wyższego dobrze ilustruje zdecentralizowany systemem edukacji oraz może stanowić przedmiot analizy związków między konstytucyjnie zagwarantowaną zasadą autonomii uniwersytetów a jej realizacją. Autonomia uniwersytetów zostanie zaprezentowana jako pojęcie ewoluujące.

Autonomia uniwersytetów, nazywana w tym przypadku instytucjonalną, sprowadza się do stanowienia rozległych uprawnień statutowych o charakterze samorządowym (Antono-

wicz 2005, s. 39–40). Określa się ją jako stopień samorządności niezbędny do skutecznego podejmowania przez instytucje szkolnictwa wyższego decyzji dotyczących działalności edukacyjnej i naukowej, a także zarządzania, przy jednoczesnym poszanowaniu wolności akademickiej i praw człowieka (Karran 2007, s. 298). Należy jednak zwrócić uwagę, że zakres autonomii i samorządu może być różny. Autonomia wyraża się bowiem w kreowaniu spraw leżących w kompetencji uczelni, natomiast samorząd – w działalności członków uczelni uprawnionych do zabierania głosu i współdziałania w podejmowaniu decyzji (Tymowski 1981, s. 3). Trzeba również zaznaczyć, że z badań przeprowadzonych w latach 2007–2008 przez Europejskie Stowarzyszenie Uniwersytetów wynika, że nie ma idealnego modelu w pełni autonomicznego systemu szkolnictwa wyższego (Estermann, Nokkala 2009, s. 7).

Termin „autonomia uniwersytetów” jest często utożsamiany z „wolnością nauki i nauczania”, nazywaną również „wolnością akademicką” (por. np. Anderson, Johnson 1998, s. 8; Prüm, Ergec 2010, s. 12). Stosunkowo niewielu autorów traktuje te pojęcia niezależnie (odróżnia je np. Wolff 2000, s. 198). Wolność nauki sprowadza się do wolnego wyboru przez badacza tematu badań i metod ich prowadzenia oraz do możliwości ogłaszania wyników tych badań w wybranej formie i dowolnym wydawnictwie. Natomiast wolność nauczania określa się jako wolność nauczyciela akademickiego do swobodnego doboru treści nauczania, metod dydaktycznych oraz formy weryfikacji wyników kształcenia (Pâques 2007, s. 404–409). Należy przy tym zaznaczyć, że wolność nauczania nie jest tożsama z prawem do nienauczania, w przeciwieństwie do innych praw podstawowych, takich jak np. wolność zrzeszania się, która oznacza jednocześnie prawo do niezrzeszania się wcale, lub też wolność wyznania, która tym samym implikuje wolność do nieposiadania wyznania.

W niniejszym opracowaniu, na przykładzie Hiszpanii, podejmuję próbę udowodnienia tezy, że konstytucyjna gwarancja autonomii uniwersytetów i wolności akademickiej nie musi oznaczać, że uczelnie cieszą się pełną i nieograniczoną autonomią. Dzieje się tak przede wszystkim dlatego, że Hiszpania reprezentuje model szkolnictwa wyższego z przewagą władzy państwa nad uniwersytetami.

W literaturze wyróżnia się trzy modele systemu szkolnictwa wyższego. Jednym z nich jest model z przewagą władzy państwa nad szkołami wyższymi, który charakteryzuje się brakiem autonomii uniwersytetów lub znikomym jej zakresem. Władze publiczne, będąc centralnym koordynatorem szkolnictwa wyższego, ingerują w wewnętrzne sprawy uniwersytetu. Nauczyciele akademicy są zatrudniani na podstawie mianowania dokonanego decyzją władz państwowych, są częścią służby cywilnej. Władze publiczne decydują o strukturze organizacyjnej uczelni, nominacjach, promocjach i uposażeniu nauczycieli akademickich oraz pracowników naukowych i administracyjnych. Regulują kwestie warunków i trybu przyjęcia na studia, kierunków studiów i programów kształcenia, a także egzaminów. Podejmują decyzje dotyczące bazy dydaktycznej i naukowej, kontrolują również jakość kształcenia oraz kwestie finansowe uczelni. Oprócz modelu z przewagą władzy państwa nad szkołami wyższymi, w Europie występują jeszcze dwa inne modele systemu szkolnictwa wyższego: model, w którym państwo odgrywa rolę drugoplanową i nie ingeruje w wewnętrzne sprawy uniwersytetu, a za funkcjonowanie uczelni są odpowiedzialni nauczyciele akademicy (np. w Niemczech, w Polsce w zakresie publicznego szkolnictwa wyższego, w Szwajcarii i we Włoszech), oraz model rynkowy, w którym pańs-

two nie jest właścicielem szkół wyższych, wspiera je jedynie w ich działalności (np. w Wielkiej Brytanii i w Polsce w zakresie prywatnego szkolnictwa wyższego)¹.

W pierwszej części artykułu przedstawiam pojęcie autonomii uniwersytetów oraz wolności nauki i nauczania w wymiarze konstytucyjnym. Następnie omawiam zmiany, jakie zachodziły w autonomii uniwersytetów hiszpańskich w ciągu ostatnich dwóch wieków. Porównuję także regulacje konstytucyjne z ustawodawstwem zwykłym i modelem szkolnictwa wyższego. W podsumowaniu przedstawiam kilka refleksji dotyczących autonomii szkół wyższych.

Konstytucyjna gwarancja autonomii uniwersytetów oraz wolności akademickiej

Konstytucja Hiszpanii uznaje autonomię uniwersytetów na zasadach określonych w ustawie oraz uznaje i poddaje ochronie wolność nauczania (*Konstytucja...* 2008, art. 20 ust. 1c, art. 27 ust. 1, art. 27. ust. 10). Jak podkreślił Trybunał Konstytucyjny, autonomia uniwersytetów jest prawem podstawowym, które sprowadza się w wymiarze instytucjonalnym do zapewnienia wolności akademickiej rozumianej jako wolność nauczania (Tribunał... 1987, por. też Torres-Muro 2005, s. 107–114).

W Hiszpanii gwarancja wolności nauki nie wynika wprost z uregulowań konstytucyjnych. Możemy się jej doszukiwać w przepisach konstytucji zapewniających „prawo do swobodnego wyrażania i rozpowszechniania myśli, idei i opinii za pomocą słowa, pisma lub jakiegokolwiek innego środka przekazu”, a także do „działalności i twórczości literackiej, artystycznej, naukowej i technicznej” (*Konstytucja...* 2008, art. 20 ust. 1a i b). Gwarancją wolności nauki i nauczania jest dyspozycja zakazu cenzury prewencyjnej (art. 20, ust. 2). Trybunał Konstytucyjny uznał ponadto, że wolność nauki, podobnie jak wolność nauczania, jest istotą autonomii uniwersytetów, zarówno w zakresie samostanowienia, jak i samoorganizacji (Tribunał... 1994).

Zgodnie z orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego, autonomia uniwersytetów została zapewniana w zakresie instytucjonalnym (adresatem tego prawa jest uniwersytet jako osoba prawna) oraz w zakresie podmiotowym, przysługując nauczycielom akademickim i studentom (Tribunał... 1987). Z kolei wolność nauki i nauczania przysługuje tylko nauczycielom akademickim (Tribunał... 1992; 1993).

Nadanie autonomii uniwersytetów oraz wolności nauczania rangi konstytucyjnych praw podstawowych pociąga za sobą doniosłe konsekwencje dla realizacji i ochrony tych praw. Przede wszystkim wykonywanie prawa do autonomii uniwersytetów oraz wolności nauczania może być regulowane jedynie w drodze ustawy, która w każdym wypadku powinna uszanować ich zasadniczą treść (art. 53 ust. 1 i art. 81 ust. 1 Konstytucji). Konstytucja wyraźnie zabrania regulowania tych praw w drodze dekretów z mocą ustawy (art. 82 ust. 1 i art. 86 ust. 1). Podstawowym środkiem ochrony omawianych tu praw podstawowych jest droga sądowa, tylko bowiem w tej procedurze jest możliwe ich dochodzenie

¹ Trzy modele wyróżnił Burton Clark (1983, s. 107, 108). Dokładną analizę zakresu autonomii uczelni wymienionych tu państw, zawierającą pełen opis systemu szkolnictwa wyższego, czytelnik znajdzie w: Stachowiak-Kudła (w druku). W niniejszym artykule częściowo wykorzystałam materiał źródłowy zebrany do napisania wyżej przywołanej książki.

przez jednostkę. Wynika to z ogólnej zasady określonej w art. 24, ust. 1 Konstytucji (prawo do sądu) oraz z przyznania, na podstawie art. 53, ust. 2, każdemu obywatelowi prawa zwrócenia się do sądu powszechnego, aby ten w postępowaniu uproszczonym i posiadającym pierwszeństwo wzięt w ochronę jego podstawowe prawa, a także w drodze skargi o ochronę tych praw przed Trybunałem Konstytucyjnym. Gwarancją autonomii uniwersytetów oraz wolności nauczania jest również szczególny tryb przewidziany w przypadku zmiany rozdziału drugiego Konstytucji regulującego omawiane tu prawa (art. 168 ust. 1 Konstytucji).

Jak wspomniano wyżej, Konstytucja Hiszpanii uznaje autonomię uniwersytetów na zasadach określonych w ustawie. Obecnie jest to ustawa nr 6/2001 z dnia 21 grudnia 2001 roku o uniwersytetach, która definiuje autonomię uniwersytetów jako prawo do: uchwalenia statutu; wyboru, powoływania i odwoływania organów jednoosobowych i kolegialnych; tworzenia struktury organizacyjnej, która działa jako wsparcie dla prowadzonego kształcenia oraz badań naukowych; opracowania i wdrażania planów studiów i planów kształcenia przez całe życie oraz wyznaczania kierunków prowadzenia badań naukowych; swobodnego doboru nauczycieli akademickich, pracowników naukowych i administracyjnych; weryfikowania wiedzy i umiejętności studentów; wydawania dyplomów ukończenia studiów, potwierdzających uzyskanie tytułu zawodowego oraz świadectw ukończenia studiów doktoranckich; zatwierdzania budżetu i zarządzania majątkiem; ustalania i modyfikowania warunków studiowania, a także nawiązywania współpracy w celu promowania uniwersytetu i rozwoju jego celów instytucjonalnych. Ustawa przyznaje uniwersytetom publicznym osobowość prawną oraz zapewnia im autonomię finansową (*Ley Organica...* 2001)². Stwierdza ponadto, że „działalność uniwersytetów, a także ich autonomia, opiera się na zasadzie wolności akademickiej, która przejawia się w wolności nauczania, nauki i studiowania”³.

Autonomia uniwersytetów jako zjawisko ewoluujące

W ciągu ostatnich dwóch wieków zakres autonomii uniwersytetów znacznie ewoluował. W ostatnich dziesięcioleciach wykazuje wyraźną tendencję wzrastającą, co pozostaje w zgodzie z ogólną tendencją w Europie. Podstawowym czynnikiem, który określił charakter autonomii akademickiej, był rozwój szkolnictwa wyższego wywołany postępującymi przemianami politycznymi, społecznymi i ekonomicznymi. Ostatnio wpływ na rozwój szkolnictwa wyższego wywiera polityczne zobowiązanie do konsolidacji Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego. Warunkowany jest również procesami globalizacji (por. np. Teichler 2003, s. 171–185; Enders, de Boer, File, Jongbloed, Westerheijden 2011, s. 1–10; Altbach 2008, s. 5–14).

Do początku XIX wieku uniwersytety miały znaczną samodzielność, kres ich autonomii zapoczątkowały przepisy ustanowionej w wyniku reform napoleońskich Konstytucji z dnia

² *Ley Organica de Universidades* nazywana będzie w tekście „ustawą o uniwersytetach”.

³ Tłumaczenie własne. W oryginale: „La actividad de la Universidad, así como su autonomía, se fundamentan en el principio de libertad académica, que se manifiesta en las libertades de cátedra, de investigación y de estudio” (*Ley Organica...* 2001, art. 2 ust. 3).

19 marca 1812 roku (*Constitución...* 1812, art. 369 i 370). Zaczęto wówczas przejmować w sferze szkolnictwa wyższego rozwiązania francuskie. Na podstawie kolejnych aktów prawnych (*Reglamento...* 1821; *Plan literalio...* 1824; *Plan General...* 1836; *Plan General...* 1845; *Ley...* 1857), uniwersytety zostały całkowicie uzależnione od władzy centralnej, utraciły niezależność finansową, a nauczycielom akademickim nadano status funkcjonariuszy publicznych, umożliwiając tym samym dowolne ich przenoszenie z jednej uczelni do drugiej (Lozano 1995, s. 104–105; Mora 1997, s. 188). Sytuacja zaczęła się zmieniać po 1868 roku, kiedy to – na razie aktem prawnym niższego rzędu – zagwarantowano wolność nauki (*Decreto...* 1868). Kolejne zmiany przyniosły przepisy Konstytucji z 30 czerwca 1876 roku gwarantujące wolność sumienia i religii (*Constitution...* 1876, art. 11), miały one duży wpływ na wolność nauczania. Reformy przeprowadzone na początku XX wieku częściowo przywróciły autonomię uniwersytetów, która została po raz kolejny ograniczona w czasie reżimu Miguel Primo de Rivera (1923–1930), kiedy to odrzucono zasadę wolności nauczania (Lozano 1995, s. 105–106), przywróconą następnie w Konstytucji z 9 grudnia 1931 roku (*Constitution...* 1931, art. 48)⁴. Wówczas to wolność nauczania po raz pierwszy uzyskała status prawa podstawowego. Poprzednie konstytucje – z 1812 roku, z 1869 roku oraz z 1876 roku – nie zawierały takiej gwarancji (Diaz Revorio 2002, s. 31–32).

W czasach dyktatury generała Francisco Franco Bahamonde (1939–1975) autonomia uniwersytetów została ponownie ograniczona. Ustawa z 29 lipca 1943 roku o zarządzaniu uniwersytetami hiszpańskimi mocno ideologizowała szkolnictwo wyższe, miało ono być przede wszystkim katolickie i patriotyczne. Ustawa przyznawała uniwersytetom autonomię tylko w obszarach niezastrzeżonych przepisami ustawy dla ministra edukacji narodowej. Takich obszarów wymagających decyzji ministra było natomiast bardzo dużo⁵. Kolejna ustawa, z 4 sierpnia 1970 roku, o edukacji i finansowaniu reformy oświaty (*Ley...* 1970) jeszcze bardziej scentralizowała system szkolnictwa w Hiszpanii.

W 1978 roku, po przywróceniu demokracji i ogłoszeniu podpisanej w dniu 27 grudnia Konstytucji, jak już była mowa wyżej, zapewniono wolność nauczania (art. 20, ust. 1c; art. 27 ust. 1) oraz autonomię uniwersytetów na zasadach określonych w ustawie (art. 27, ust. 10). Konstytucja rozdziela kompetencje w zakresie szkolnictwa wyższego między uniwersytety, 17 wspólnot autonomicznych oraz władze centralne. Określa, że władze publiczne „zapewniają prawo wszystkich do nauki przez ogólne programowanie nauczania, rzeczywisty udział wszystkich zainteresowanych sektorów oraz tworzenie ośrodków nauczania”, a także „nadzorują oraz zatwierdzają system nauczania w celu zapewnienia wykonywania ustaw” (art. 27 ust. 5 i 8). Władze centralne – zapewniając zgodność działań uniwersytetów z zasadami ustanowionymi przez państwo i ogólnymi przepisami prawa, a także gwarantując równość wszystkich obywateli hiszpańskich wobec praw i obowiązków związanych z kształceniem – zachowały odpowiedzialność za ogólne uregulowania dotyczące systemu szkolnictwa wyższego. Do wyłącznej kompetencji państwa należą również sprawy regulacji warunków otrzymywania, nadawania i homologacji tytułów akademickich i zawodowych (art. 149, ust. 1, pkt 30). Z kolei wspólnotom autonomicznym Konstytucja zapewnia możliwość przejmowania kompetencji w zakresie działalności uniwersytetów dotyczącej prowadzenia badań naukowych (art. 148, ust. 1, pkt 17). Badania

⁴ „La libertad de cátedra queda reconocida y garantizada”.

⁵ Minister m.in. powoływał i odwoływał rektora (por. np. *Ley...* 1943 art. 4, art. 40, 79; Gutiérrez López 2010, s. 7).

naukowe zostały zatem objęte tzw. ustawodawstwem konkurencyjnym, co oznacza że działalność ustawodawcza państwa nie wyklucza działalności ustawodawczej wspólnoty autonomicznej. W praktyce wspólnota autonomiczna troszczy się o rozwój badań naukowych, państwo natomiast odpowiada za koordynację oraz wsparcie materialne i finansowe (Lipska-Sondecka 2005, s. 101).

Decentralizacja systemu szkolnictwa wyższego nie nastąpiła zaraz po uchwaleniu konstytucji. Przeciwnie – był to proces długotrwały, realizowany etapowo. Doprowadził do utworzenia najbardziej zdecentralizowanego systemu edukacji wyższej w Europie (Felt 2002, s. 27; Hanson 2000, s. 28–30). W pierwszym etapie realizacji procesu, przypadającym na lata 1979–1984, kształtowały się podstawowe zasady systemu i toczyły spory prawne rozstrzygane przez Trybunał Konstytucyjny (Lipska-Sondecka 2005, s. 87). Przekazano wówczas część kompetencji w zakresie szkolnictwa wyższego sześciu wspólnotom autonomicznym, a mianowicie: Katalonii, Krajowi Basków, Galicji, Andaluzji, Wyspom Kanaryjskim i Walencji. W drugim etapie, realizowanym w latach 1985–1987, kolejne wspólnoty autonomiczne przejęły kompetencje w omawianej materii. Trzeci etap, realizowany w latach 1994–1995, zapoczątkowały dwa wydarzenia: podpisanie w 1992 roku traktatów autonomicznych oraz podjęcie w 1994 roku reformy statutów wspólnot autonomicznych. Wówczas to dokonano ostateczny rozdział kompetencji w zakresie szkolnictwa wyższego między uniwersytety, wspólnoty autonomiczne oraz władze centralne (San Segundo, Vaquero 2007, s. 61). Warto dodać, że przed rozpoczęciem procesu decentralizacji w Hiszpanii było 28 uniwersytetów, obecnie funkcjonuje ich 78 (50 publicznych i 28 prywatnych). Najwięcej uniwersytetów koncentruje się w Madrycie – 15 i Andaluzji – 10 (Ministerio de Educación 2010, s. 4). Sześć z jedenastu wspólnot autonomicznych posiada tylko po jednym uniwersytecie publicznym (Osuna Carrillo de Albornoz 2009, s. 134). W roku akademickim 2009/2010 na hiszpańskich uniwersytetach studiowało 1 556 377 studentów, w tym 88,9% w uczelniach publicznych (Ministerio de Educación 2010, s. 4).

Do zwiększenia autonomii uniwersytetów doprowadziła reforma szkolnictwa wyższego przeprowadzona na podstawie przepisów ustawy nr 11/1983 z dnia 25 sierpnia 1983 roku o reformie uniwersytetów (*Ley Orgánica...* 1983). Poszerzono kompetencje uniwersytetów w zakresie tworzenia programów kształcenia. Nauczyciele akademicy zostali przypisani do konkretnej uczelni, a przeniesienia do innej można było dokonać tylko w drodze otwartego konkursu. Stworzono podstawy prawne dla powstawania szkolnictwa prywatnego, wcześniej tylko Kościół katolicki uzyskiwał zgodę na utworzenie takich uczelni. Konsekwencją wejścia w życie przepisów ustawy była również pewna demokratyzacja struktury wewnętrznej uniwersytetów. Kluczowe uprawnienia, w tym wybór rektora, zostały przekazane Radzie Zarządzającej (*Claustro Universitario*) jako organowi przedstawicielskiemu społeczności akademickiej, którego skład został tak zmieniony, by około jednej trzeciej tworzyli pracownicy niebędący nauczycielami akademickimi oraz studenci. Przepisy ustawy umożliwiły również tworzenie w uniwersytetach nowego organu kolegialnego: Rady Społecznej (*Consejo Social*) składającej się z przedstawicieli społeczności akademickiej, środowiska kulturalnego, zawodowego i gospodarczego, odpowiedzialnej za zatwierdzenie rocznego budżetu uniwersytetu. Nie zrezygnowano jednak zupełnie z tradycji napoleońskich: władze centralne zachowały możliwość ustalania ogólnych zasad nauczania, akredytacji programów kształcenia, struktury zatrudnienia nauczycieli akademickich oraz zasad ich wynagrodzenia. Nie został również zniesiony status nauczyciela akademickiego.

kiego jako funkcjonariusza publicznego (*Ley Orgánica...* 1983; por. też Guia i Marín 2001, s. 53–60).

W 2000 roku, wskutek decentralizacji zarządzania środkami finansowymi, zwiększono autonomię finansową jednostek naukowych (González López 2006, s. 590, 591).

Nowa ustawa o uniwersytetach (nr 6/2001) z 21 grudnia 2001 roku (*Ley Orgánica...* 2001) wprowadziła niewielkie zmiany w strukturze prawnej szkolnictwa wyższego, przede wszystkim dookreśliła wybór rektora przez radę zarządzającą w głosowaniu bezpośrednim, zwiększyła reprezentację profesorów zwyczajnych w organach kolegialnych uczelni, wprowadziła warunek uzyskania przez nauczyciela akademickiego akredytacji przed mianowaniem na stanowisko profesora oraz stworzyła podstawy prawne dla powstania Krajowej Agencji do spraw Zapewnienia Jakości i Akredytacji (Agencia Nacional de Evaluación de la Calidad y Acreditación) odpowiedzialnej za ocenę oficjalnie uznawanych programów kształcenia na studiach pierwszego, drugiego i trzeciego stopnia.

Próba empirycznej weryfikacji autonomii uniwersytetów w kontekście ustawodawstwa zwykłego i modelu szkolnictwa wyższego

Konstytucyjna gwarancja autonomii uniwersytetów w przypadku Hiszpanii nie oznacza, że uniwersytety cieszą się nią w sposób pełny i nieograniczony. Dzieje się tak z dwóch powodów.

*

Konstytucja Hiszpanii stwierdza, że uznaje się autonomię uniwersytetów na zasadach określonych w ustawie (art. 27 ust. 10), sygnalizując w ten sposób dopuszczalność ustawowych ograniczeń. Trybunał Konstytucyjny zajął w tej kwestii jednoznaczne stanowisko stwierdzając, że Konstytucja pozostawia ustawodawcy określenie zakresu autonomii uniwersytetów (Tribunal... 1987; 1990; 1991). Konstytucja określa również granicę wolności nauczania. Stanowi ją poszanowanie praw wymienionych w tytule pierwszym Konstytucji, przepisów ustaw rozwijających postanowienia tego tytułu, a zwłaszcza poszanowanie prawa do czci, prywatności, własnego wizerunku oraz do ochrony młodzieży i dzieci (art. 20, ust. 4). Realizacja wolności nauczania powinna ponadto się odbywać ze świadomością, że Konstytucja definiuje cel kształcenia. Jest nim „pełny rozwój osobowości człowieka, przy poszanowaniu demokratycznych zasad współżycia oraz podstawowych praw i wolności” (art. 27, ust. 2).

W konsekwencji dopuszczalność ograniczeń w realizacji prawa uniwersytetów do autonomii została zapisana w ustawie o uniwersytetach: „nauczanie jest prawem i obowiązkiem profesorów uniwersytetów wykonywanym w poszanowaniu wolności nauczania, bez ograniczeń innych niż te określone w Konstytucji i ustawach o organizacji kształcenia w uniwersytetach”⁶.

⁶ Tłumaczenie własne. W oryginale: „La docencia es un derecho y un deber de los profesores de las Universidades que ejercerán con libertad de cátedra, sin mas límites que los establecidos en la Constitución y en las leyes y los derivados de la organización de las enseñanzas en sus Universidades” (*Ley Orgánica...* 2001, art. 33, ust. 3).

Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że ograniczenia autonomii uniwersytetów mogą dotyczyć tylko i wyłącznie trzech aspektów: konieczności przestrzegania innych podstawowych praw i wolności określonych w Konstytucji, takich jak na przykład zasada równego dostępu do nauki i badań naukowych lub wolność nauczania, skoordynowania inicjatyw w ramach krajowego systemu szkolnictwa wyższego oraz specyfiki sektora usług publicznych (Tribunal... 1987).

Konieczność przestrzegania zasady równości implikuje dla uniwersytetów takie ustalenie warunków i trybu przyjęcia na studia, które uniemożliwi dyskryminację pod jakąkolwiek postacią. Warto dodać, że podstawę przyjęcia na studia stanowi zdanie uniwersyteckiego egzaminu wstępnego, który podlega regulacjom Ministerstwa Edukacji i Nauki oraz wspólnot autonomicznych (*Ley Orgánica...* 2001, art. 33, ust. 3)⁷.

Ograniczenia autonomii uniwersytetów wynikają również z konieczności przestrzegania zasady wolności nauczania. Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że autonomia uniwersytetów oraz wolność nauczania są prawami, które wzajemnie się uzupełniają, ale także ograniczają (Tribunal... 1987). Określił również, że ograniczenia tego prawa mogą dotyczyć wyłącznie procesu organizacji kształcenia (Tribunal... 1992). Z jednej strony zatem Trybunał Konstytucyjny uznaje, że każdy uniwersytet powinien ustanawiać, bez nacisków zewnętrznych, własne programy kształcenia, a także określać kierunki badań naukowych (Tribunal... 1989; 1991; 1996), a ustawa o uniwersytetach określa, że przez autonomię należy rozumieć prawo do opracowania oraz przyjęcia planów studiów i planów kształcenia przez całe życie, a także wyznaczania kierunków prowadzenia badań naukowych (*Ley Orgánica...* 2001, art. 2, ust. 2 d; art. 9, ust. 1; art. 34). Z drugiej strony do wyłącznej kompetencji państwa należą sprawy regulacji warunków otrzymywania, nadawania oraz homologacji tytułów akademickich i zawodowych (art. 149 ust. 1 pkt 30 Konstytucji). Programy kształcenia muszą zatem zostać skonstruowane w taki sposób, aby spełniały warunki określone w dekreście królewskim nr 1393/2007 z 29 października 2007 roku w sprawie struktury oficjalnie uznawanych studiów uniwersyteckich (*Real Decreto...* 2007). Plany studiów oraz programy kształcenia, zgodnie z przepisami ustawy o uniwersytetach (art. 28, art. 35 ust. 2 i 3), powinny uwzględniać ogólne wytyczne Uniwersyteckiej Rady Koordynującej (*Consejo de Coordinación Universitaria*) oraz uzyskać pozytywną opinię wydaną przez rząd wspólnoty autonomicznej

Organizacja procesu kształcenia, jak stanowią przepisy ustawy o uniwersytetach, leży w gestii uniwersyteckich jednostek dydaktycznych (art. 9). Mogą stąd wynikać pewne ograniczenia dla wolności nauczania. Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że wolność nauczania nie chroni domniemanego prawa nauczycieli akademickich do wyboru składających się na program nauczania przedmiotów, które byłyby zgodne z ich kwalifikacjami zawodowymi oraz że organizacja procesu kształcenia należy do kompetencji uniwersyteckich jednostek dydaktycznych. W niektórych okolicznościach prawo podstawowe, określone w art. 20, ust. 1c Konstytucji Hiszpanii, może zatem zostać ograniczone w skutek arbitralnych decyzji zmuszających nauczycieli akademickich o danej specjalności dydaktycznej i naukowej do nauczania przedmiotów innych niż te, które byłyby dla nich odpowiedniejsze z racji ich specjalizacji (Tribunal... 1996).

⁷ Warunki egzaminu są określone w dekreście królewskim (*Real Decreto...* 2003a).

Ograniczenia autonomii uniwersytetów wynikają również z konieczności skoordynowania inicjatyw podejmowanych przez rząd centralny w ramach krajowego systemu szkolnictwa wyższego. Implikuje to istnienie organów koordynujących podejmowane w zakresie uniwersytetów inicjatywy, np. Uniwersyteckiej Rady Koordynującej (art. 28–30 ustawy o uniwersytetach). Trybunał Konstytucyjny uznał, że obowiązek ustanowienia krajowego systemu szkolnictwa wyższego wynika z art. 27 ust. 8 oraz art. 149 ust. 1 pkt. 30a Konstytucji (por. np. Tribunal... 1991). Konsekwencje wynikające z koordynacji inicjatyw podejmowanych przez rząd centralny w ramach krajowego systemu szkolnictwa wyższego są widoczne w wielu aspektach działalności uniwersytetów, na przykład w omawianej już regulacji na poziomie centralnym warunków otrzymywania, nadawania oraz homologacji tytułów akademickich i zawodowych. Najlepiej problem ten uwydatniają zmiany, jakie zaszły w systemie szkolnictwa wyższego po podpisaniu przez hiszpańskiego ministra odpowiedzialnego za szkolnictwo wyższe wraz z 28 ministrami z innych państw w dniu 19 czerwca 1999 roku *Deklaracji Bolońskiej (Wspólna deklaracja...* 2006, s. 129–132). Podpisane wówczas i rozwijane na odbywających się co dwa lata spotkaniach⁸ zobowiązanie do konsolidacji Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego określiło charakter autonomii uniwersytetów. Konsolidacja tego obszaru dokonuje się w kilku płaszczyznach, z których najważniejsze to: wprowadzenie trzystopniowej struktury studiów, w tym uznanie studiów doktoranckich za trzeci stopień; promowanie mobilności studentów i nauczycieli akademickich, przede wszystkim przez wprowadzenie punktowego systemu rozliczania osiągnięć studentów, suplementu do dyplomu oraz europejskiej ramowej struktury kwalifikacji, a także współpraca europejska w dziedzinie zapewnienia jakości. Hiszpania, przystępując do tego procesu, wymusiła zmiany strukturalne w organizacji systemu szkolnictwa wyższego. Zmiany zostały dokonane na poziomie centralnym, ograniczając w pewnym stopniu swobodę funkcjonowania uniwersytetów. W konsekwencji studia prowadzone na poziomie *Diplomado*, *Licenciado* i *Doctor* są obecnie zastępowane nową strukturą: *Grado*, *Máster* oraz *Doctorado*. Początkowo w tym zakresie obowiązywały przepisy dwóch dekretów królewskich z 21 stycznia 2005 roku: nr 55 dla studiów pierwszego stopnia (*Real Decreto...* 2005a)⁹ oraz nr 56 dla studiów drugiego i trzeciego stopnia (*Real Decreto...* 2005b), a obecnie obowiązują przepisy dekretu królewskiego nr 1393 z 29 października 2007 roku w sprawie struktury oficjalnie uznawanych studiów uniwersyteckich (*Real Decreto...* 2007). Pełne wprowadzenie struktury trzystopniowej jest planowane do roku 2012. Na poziomie krajowym określono również warunki wprowadzania systemu punktowego ECTS – na podstawie przepisów dekretu królewskiego nr 1125 z 5 września 2003 roku w sprawie wprowadzenia europejskiego systemu punktów i systemu ocen (*Real Decreto...* 2003c), oraz kwestię suplementu do dyplomu – na podstawie przepisów dekretu królewskiego nr 1044 z 1 sierpnia 2003 roku w sprawie procedury wydawania przez uniwersytety suplementu do dyplomu (*Real Decreto...* 2003b). W celu promowania europejskiej współpracy w dziedzinie zapewnienia jakości utworzono Krajową Agencję do spraw Zapewnienia Jakości i Akredytacji (art. 32 ustawy o uniwersytetach), natomiast ramowa struktura kwalifikacji jest wciąż opracowywana (Eurybase 2010, s. 85).

⁸ Dotychczas odbyło się sześć takich spotkań: w Pradze w 2001 roku, w Berlinie w 2003 roku, w Bergen w 2005 roku, w Londynie w 2007 roku, w Leuven – Louvain-la-Neuve w 2009 roku oraz w Budapeszcie i Wiedniu w 2010 roku.

⁹ Na temat realizacji założeń Procesu Bolońskiego w Hiszpanii zob. Palma i Muñoz 2009, s. 206–217.

Ograniczenia autonomii uniwersytetów mogą również wynikać ze specyfiki sektora usług publicznych (Tribunal... 1987). Postrzeganie działalności uniwersytetów jako usługi publicznej wynika z art. 1, ust. 1 ustawy o uniwersytetach, a także z art. 27 ust. 5 i 8 Konstytucji. Kształcenie uniwersyteckie służy interesom ogólnym i jako takie, zgodnie z art. 103 ust. 1 Konstytucji, stanowi część administracji publicznej. Powoduje to występowanie pewnych ograniczeń w realizowaniu przez uniwersytety prawa do autonomii, takich jak chociażby przewidziana przepisami Konstytucji możliwość przejmowania przez wspólnoty autonomiczne kompetencji w zakresie działalności uniwersytetów dotyczącej prowadzenia badań naukowych (art. 148, ust. 1, pkt 17).

*

Konstytucyjna gwarancja autonomii uniwersytetów w przypadku Hiszpanii nie oznacza, że uniwersytety cieszą się nią w sposób pełny i nieograniczony również dlatego, że przyjęty system szkolnictwa wyższego wyrasta z modelu francuskiego, z przewagą władzy państwa nad szkołami wyższymi. Mimo że ustawodawstwo zmieniało się dość często, tym samym zmieniał się zakres autonomii uniwersytetów oraz wzajemne relacje między uniwersytetami a władzą centralną, hiszpański system szkolnictwa wyższego wciąż ma wiele charakterystycznych cech tego modelu.

W Hiszpanii, jak już była o tym mowa, przeprowadzono kilka reform, które doprowadziły do zwiększenia autonomii uniwersytetów, tym samym pozbawiając system szkolnictwa wyższego niektórych cech charakterystycznych dla modelu z przewagą władzy państwa nad szkołami wyższymi. Nie zrezygnowano jednak zupełnie z tradycji napoleońskich. Władze centralne zachowały wiele kompetencji związanych z kadrami dydaktyczną i naukowo-dydaktyczną oraz akredytacją programów kształcenia, natomiast wspólnoty autonomiczne posiadają kompetencje związane z finansowaniem uniwersytetów i zatwierdzeniem ich statutów.

W drodze ustawy określa się status nauczycieli akademickich jako funkcjonariuszy publicznych, warunki dostępu do stanowisk akademickich, odrębności korzystania z prawa do zrzeszania się w związki zawodowe, system niepołączalności z innymi funkcjami oraz gwarancje bezstronności w wykonywaniu funkcji (art. 103, ust. 3 Konstytucji). Do wyłączonej kompetencji państwa należy regulacja spraw związanych z tytułami naukowymi (art. 149, ust. 1, pkt 30 Konstytucji). Rząd centralny określa również wynagrodzenia podstawowe i dodatki dla nauczycieli akademickich. Rządy wspólnot autonomicznych mogą natomiast wydawać różne dodatkowe regulacje w sprawie wynagrodzeń oraz odpowiadają za wypłacanie wynagrodzeń tym nauczycielom, którzy pracują w uczelniach publicznych (Eurydice 2009, s. 97). Przyjęty proces podejmowania decyzji jest stałym źródłem konfliktów (Parado-Diez 1999, s. 174–190; Mora 2001, s. 131–155; Pérez Esparrells 2004, s. 305–316). Warto również dodać, że warunkiem dostępu do stanowisk akademickich, na których pracownicy mają status funkcjonariuszy publicznych, jest posiadanie zezwolenia państwowego, które uzyskuje się po zdaniu specjalnego egzaminu konkursowego przeprowadzanego przez komisję koordynującą działania uniwersytetów (Eurydice 2009, s. 93), a podpisanie umowy o pracę z nauczycielem akademickim wymaga przedstawienia pozytywnej opinii Krajowej Agencji do spraw Zapewnienia Jakości i Akredytacji (art. 50, 52 i 72 ustawy o uniwersytetach). Uniwersytety mają – gwarantowane przepisami

ustawy o uniwersytetach (art. 2, ust. 2e) – prawo swobodnego doboru nauczycieli akademickich, pracowników naukowych i administracyjnych, sprowadza się jednak ono w praktyce jedynie do możliwości podejmowania decyzji o liczbie etatów oraz do nieco szerszych uprawnień decyzyjnych stosunku rekrutacji pracowników administracyjnych i pracowników nieprowadzących zajęć dydaktycznych (Eurydice 2009, s. 88). Warto przytoczyć kilka danych statystycznych. Obecnie w hiszpańskich uniwersytetach jest zatrudnionych 107 930 nauczycieli akademickich i pracowników naukowych (98 622 w uniwersytetach publicznych, 9 308 w prywatnych). Status funkcjonariuszy publicznych posiada 51 054 nauczycieli akademickich (Ministerio de Educación 2010, s. 53).

W celu kontrolowania jakości kształcenia Rada Ministrów utworzyła w 2002 roku, po zasięgnięciu opinii Uniwersyteckiej Rady Koordynującej, Krajową Agencję Ewaluacji Jakości Kształcenia oraz Akredytacji, nadając jej status niezależnego organu państwowego (*Acuerdo...* 2002). Głównymi zadaniami Krajowej Agencji do spraw Zapewnienia Jakości i Akredytacji są: uczestnictwo w pomiarze efektywności szkolnictwa wyższego jako obszaru usług publicznych, promowanie współpracy i konkurencyjności szkół wyższych zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym, doskonalenie procesów kształcenia i zarządzania szkołami wyższymi oraz poprawa jakości badań naukowych. Krajowa Agencja przedstawia właściwemu ministrowi oraz Radzie Uniwersytetów (*Consejo de Universidades*) sprawozdania dotyczące procesu oceny (art. 32 ustawy o uniwersytetach). Posiada kompetencje w zakresie oceny oficjalnie uznawanych programów kształcenia na studiach pierwszego, drugiego i trzeciego stopnia (*Estatutos...* 2002; por. też *Evaluacion Externa*, s. 19–21). Ustala również kryteria oceny, które są następnie zatwierdzane przez Radę Główną do spraw Uniwersytetów (*Conferencia General de Política Universitaria*) (*Real Decreto...* 2007, art. 27). W zakresie oceny nauczycieli akademickich, planów kształcenia nauczycieli oraz usług uniwersyteckich, takich jak np. usługi biblioteczne, Krajowa Agencja do spraw Zapewnienia Jakości i Akredytacji dzieli się uprawnieniami z komisjami wspólnot autonomicznych (*Estatutos...* 2002, art. 5).

Wspólnoty autonomiczne, za pośrednictwem jednego z organów kolegialnych uniwersytetu – Rady Społecznej (*Consejo Social*), sprawują kontrolę inwestycji, przychodów i kosztów ponoszonych przez uczelnie (art. 82 ustawy o uniwersytetach, por. też Jiménez 2009, s. 141–150). Państwowe uniwersytety finansowane są przede wszystkim ze środków publicznych (79% w 2007 roku) (OECD 2010, s. 235). Każda ze wspólnot autonomicznych samodzielnie określa metodę ich przyznawania (Eurydice 2009, s. 53, 56). W literaturze uważa się, że autonomia finansowa uczelni jest tym większa, im mniej są one uzależnione od jednego źródła finansowania. Uniwersytety powinny zatem różnicować podstawy finansowania w celu wzmocnienia i ochrony swej autonomii, czyli dążyć do poszukiwania alternatywnych źródeł dochodu (Caglar 1993, s. 153). Podkreśla się również znaczenie możliwości wyboru między przyjęciem lub odrzuceniem różnych źródeł finansowania (Williams 1992, s. 138). Dochody uniwersytetów hiszpańskich mogą pochodzić także ze źródeł innych niż publiczne, np. ze środków bieżących, środków na dofinansowanie inwestycji przekazywanych przez wspólnoty autonomiczne, z dotacji i darowizn od instytucji publicznych lub prywatnych, kredytów, przychodów z posiadanych aktywów lub innej działalności gospodarczej. Mogą również otrzymywać dochody z majątku uczelni, dzierżawy i wydawania koncesji (biblioteki, kawiarnie) (Eurydice 2008/2009, s. 77). W Hiszpanii wprowadza się jednak pewne ograniczenia pod tym względem: dochody uczelni mo-

gą pochodzić ze źródeł innych niż publiczne, jednak to wspólnota autonomiczna samodzielnie określa, które z owych źródeł są dozwolone. W efekcie sytuacja jest różnicowana w poszczególnych wspólnotach autonomicznych. Wysokość czesnego jest z kolei określana przez władze centralne. Mechanizmy finansowania uczelni, do niedawna oparte przede wszystkim na kosztach, obecnie zależą również od wyników. Podstawową formą finansowania są albo granty na działalność naukową, albo dotacje celowe, poszczególne wspólnoty autonomiczne przyjęły różne rozwiązania tej kwestii (Eurydice 2009, s. 61, 75, 77). W literaturze podkreśla się, że finansowanie szkół wyższych przez granty na badania naukowe zakłada zaufanie państwa do uczelni oraz wzmacnia ich autonomię. Natomiast finansowanie przez dotacje celowe – przeciwnie – wykazuje brak zaufania państwa do szkół wyższych oraz ogranicza ich autonomię (Chiang Li-Chuan 2004, s. 193). Możliwość bezwarunkowego przenoszenia niewykorzystanych środków na następny rok jest istotnym aspektem autonomii finansowej uczelni, jednak występuje tylko w niektórych wspólnotach autonomicznych (Eurydice 2009, s. 66, 67).

Warto również dodać, że hiszpańskie uniwersytety charakteryzują się stosunkowo wysokim poziomem finansowania. Przychody w wysokości 12 548 dolarów USA siły nabywczej na studenta są wysokie, zwłaszcza gdy porówna się je z Polską, Węgrami czy Włochami (OECD 2010, s. 222). W 2000 roku na szkolnictwo wyższe przeznaczono 5,2 mld euro, w 2006 roku o 53% więcej (7,935 mld euro, co stanowiło wówczas 0,83% hiszpańskiego PKB) (Osuna Carrillo de Albornoz 2009, s. 135).

Cechą charakterystyczną hiszpańskiego modelu systemu szkolnictwa wyższego – z przewagą władzy państwa nad uniwersytetami – jest również przeprowadzanie przez Radę Ministrów wspólnoty autonomicznej kontrola zgodności z prawem statutów uniwersytetów (art. 6, pkt 2 i 5 ustawy o uniwersytetach, por. też Torres Muro 2005, s. 67–72). Z jednej strony zatem Trybunał Konstytucyjny uznał prawo do uchwalania statutów za istotę autonomii uniwersytetów (Tribunal... 1994), w podobny sposób zostało to ujęte w przepisach ustawy o uniwersytetach (art. 2, ust. 2a). Z drugiej strony statuty podlegają zatwierdzeniu przez rząd wspólnoty autonomicznej.

Podsumowanie

Autonomia uniwersytetów nie jest pojęciem statycznym. Przeciwnie – jest to pojęcie ewoluujące, zakres autonomii zmienia się bowiem dość często, tym samym zmieniają się wzajemne relacje między uniwersytetami a władzą centralną. Występują przy tym wyraźne tendencje do zwiększania autonomii uniwersytetów.

Konstytucyjna gwarancja autonomii instytucjonalnej oraz wolności nauki i nauczania nie musi prowadzić do znacznej autonomii uczelni. Dzieje się tak z dwóch powodów. Po pierwsze, niekiedy już sama konstytucja może stwierdzać gwarancję autonomii uniwersytetów na zasadach określonych w ustawie, sygnalizując w ten sposób dopuszczalność pewnych ograniczeń. Po drugie, system szkolnictwa wyższego może wyrastać z modelu z przewagą władzy państwa nad szkołami wyższymi. Mimo że ustawodawstwo zmienia się dość często – wyraźnie w kierunku zwiększenia autonomii uniwersytetów – system szkolnictwa wyższego wciąż może mieć wiele cech charakterystycznych dla tego modelu.

Uniwersytety w Hiszpanii mają wprowadzić autonomię instytucjonalną i finansową, gwarantuje się również wolność nauki i nauczania, jednak aparat kontroli nad tym, w jaki sposób wypełniają one swoje funkcje, jest bardzo silny. W efekcie trudno jest mówić o uniwersytecie hiszpańskim w kategoriach uniwersytetu tak autonomicznego, jakim są na przykład uniwersytety w Niemczech i Szwajcarii.

Bibliografia

Altbach P.G. 2008

The Complex Roles of Universities in the Period of Globalization, „Higher Education in the World”, nr 3, s. 5–14.

Anderson D., Johnson R. 1998

University Autonomy in Twenty Countries, Centre for Continuing Education, The Australian National University (http://www.magna-charta.org/pdf/University_autonomy_in_20_countries.pdf).

Antonowicz D. 2005

Uniwersytet przyszłości. Wyzwania i modele polityki, Warszawa.

Caglar A. 1993

Academic Freedom, Autonomy, and Accountability in the Restructuring and Coordination of Multi-university National Systems, w: *Academic Freedom and University Autonomy*, CEPES/UNESCO, Bucharest.

Chiang Li-Chuan 2004

The Relationship between University Autonomy and Funding in England and Taiwan, „Higher Education”, nr 48, s. 189–212.

Clark B.R. 1983

The Higher Education System. Academic Organization in Cross-national Perspective, Berkeley.

Díaz Revorio F. J. 2002

Los derechos fundamentales del ámbito educativo en el ordenamiento estatal y Autonómico de Castilla-La Mancha, Toledo.

Enders J., de Boer H., File J., Jongbloed B., Westerheijden D. 2011

Reform of Higher Education in Europe, w: J. Enders, H. de Boer H., D. Westerheijden (red.): *Reform of Higher Education in Europe*, Rotterdam, s. 1–10.

Estermann T., Nokkala T. 2009

University Autonomy in Europe I, Brussels.

Eurybase 2010

The Information Database on Education Systems in Europe, Focus on Higher Education in Europe 2010: The Impact of the Bologna Process, Brussels.

Eurydice 2008/2009

Agencia Ejecutiva en el ámbito Educativo, Audiovisual y Cultural, *Organización del sistema educativo español 2008/09* (http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/eurybase_full_reports/ES_ES.pdf).

Eurydice 2009

Zarządzanie szkolnictwem wyższym w Europie. Strategie, struktury, finansowanie i kadra akademicka, Sieć Informacji o Edukacji w Europie, Warszawa.

Evaluación Externa... 2007

Evaluación Externa de ANECA coordinada por ENQA 2007, Informe del Comité de Evaluación Externa, Según los Criterios y Directrices para la Garantía de Calidad en el Espacio Europeo de Educación Superior, Madrid.

Felt U. 2002 (współpraca: M. Glanz)

University Autonomy in Europe: Changing Paradigms in Higher Education Policy. Special Case Studies Decision-making Structures and Human Resources Management in Finland, France, Greece, Hungary, Italy, the Netherlands, Spain and the United Kingdom, Vienna (http://eua.uni-graz.at/Ulrike_Felt.pdf).

González López M.J. 2006

Towards Decentralized and Goal-oriented Models of Institutional Resource Allocation: The Spanish Case, „Higher Education”, nr 51, s. 589–617.

Guia i Marín J. 2001

Per l'autonomia universitària. Commemoració dels 15 anys dels estatutos de la Universitat de València, València.

Gutiérrez López A. 2010

Educación y depuración docente en el primer franquismo, „Temas para la Educación”, nr 11, s. 1–19.

Hanson M.E. 2000

Democratization and Educational Decentralization in Spain: A Twenty Year Struggle for Reform, „Education Reform and Management Publication Series”, t. 1, nr 3, s. 1–62.

Jiménez J.L.R. 2009

El valor del control interno en las Universidades Públicas Españolas, „Presupuesto y Gasto Público”, nr 55, s. 141–150.

Karran T. 2007

Academic Freedom in Europe: A Preliminary Comparative Analysis, „Higher Education Policy”, nr 20, s. 163–189.

Lipska-Sondecka A. 2005

Samorząd terytorialny Republiki Federalnej Niemiec, Szwecji i Hiszpanii, Koszalin.

Lozano B. 1995

La libertad de cátedra, „Revista de Educación”, nr 308, s. 103–129.

Ministerio... 2010

Ministerio de Educación 2010, Datos i cifras del sistema universitario Español. Curso 2010/2011, Madrid.

Mora J.G. 1997

Market Trends in Spanish Higher Education, „Higher Education Policy”, t. 10, nr 3/4, s. 187–198.

Mora J.G. 2001

The Academic Profession in Spain: Between the Civil Service and the Market, „Higher Education”, t. 41, nr 1–2, s. 131–155.

OECD 2010

Education at a Glance 2010. OECD Indicators, Organisation for Economic Co-Operation and Development, Paris.

Osuna Carrillo de Albornoz E. 2009

Calidad y financiación de la universidad, „Revista de Investigación en Educación”, nr 6, s. 133–141.

Palma i Muñoz M. 2009

Bolonia desde el Parlamento Español: 10 Años de Política Universitaria, „La Cuestión Universitaria”, nr 5, s. 206–217.

Parado-Diez S. 1999

Spain: Old Elite or New Meritocracy?, w: D. Farnham (red.): *Managing Academic Staff in Changing University Systems*, London, s. 174–190.

Pâques M. 2007

La liberté académique et La Cour d'arbitrage, Bruxelles.

Pérez Esparrells C. 2004

La educación universitaria en España: el vínculo entre financiación y calidad, „Revista de Educación”, nr 335, s. 305–316.

Prüm A., Ergec R. 2010

La liberté académique, „Revue du Droit Public et de la Science Politique en France et a l'Etranger”, nr 1, s. 3–29.

San Segundo M J., Vaquero A. 2007

Descentralización educativa y programas nacionales de mejora, „Investigaciones de Economía de la Educación”, nr 2, s. 1–17.

Stachowiak-Kudła M. (w druku)

Autonomia szkół wyższych a instytucjonalne mechanizmy zapewnienia jakości w Polsce i w wybranych państwach europejskich.

Teichler U. 2003

The Future of Higher Education and the Future of Higher Education Research, „Tertiary Education and Management”, t. 9, nr 3, s. 171–185.

Torres Muro I. 2005

La autonomía universitaria. Aspectos constitucionales, Madrid.

Tymowski J. 1981

Autonomia uczelni: na przykładzie Republiki Federalnej Niemiec, Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych, Warszawa.

Williams G. 1992

Changing Patterns of Finance in Higher Education, London.

Wolff K. 2000

Academic Freedom and University Autonomy, w: G. Neave (red.): *The Universities' Responsibilities to Society: International Perspectives*, Oxford, s. 196–205.

Teksty źródłowe

Acuerdo... 2002

Acuerdo de Consejo de Ministros, de 19 de julio de 2002 por el que se crea la Agencia Nacional de Evaluación de la Calidad y Acreditación.

Constitución... 1812

Constitución española de Cádiz de 19 de marzo de 1812.

Constitución... 1876

Constitución española de 30 de junio de 1876.

Constitución... 1831

Constitución de la República Española de 9 diciembre 1931.

Decreto... 1868

Decreto de 21 de octubre de 1868.

Estatutos... 2002

Estatutos de la Agencia Nacional de Evaluación de la Calidad y Acreditación.

Konstytucja... 2008

Konstytucja Hiszpanii z 27 grudnia 1978 roku, znowelizowana 27 sierpnia 1992 roku, tłumaczenie i wstęp T. Mołdawa, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa.

Ley... 1857

Ley de Instrucción Pública de 9 de septiembre de 1857.

Ley... 1943

Ley de Ordenación de la Universidad Española de 29 de julio de 1943 „Boletín Oficial del Estado”, nr 212, 31 lipca 1943.

Ley... 1970

Ley 14/1970, de 4 de agosto, General de Educación y Financiamiento de la Reforma Educativa, „Boletín Oficial del Estado”, nr 187, 6 sierpnia 1970.

Ley Orgánica... 1983

Ley Orgánica 11/1983, de 25 de agosto, de Reforma Universitaria, „Boletín Oficial del Estado”, nr 209, 1 września 1983.

Ley Orgánica... 2001

Ley Orgánica 6/2001, de 21 de diciembre, de Universidades, „Boletín Oficial del Estado”, nr 307, 24 grudnia 2001; zmiana: Ley Orgánica 4/2007, de 12 de abril, por la que se modifica la Ley Orgánica 6/2001, de 21 de diciembre, de Universidades, „Boletín Oficial del Estado”, nr 7786, 13 kwietnia 2007.

Ley Orgánica... 2006

Ley Orgánica 2/2006, de 3 de mayo, de Educación, „Boletín Oficial del Estado”, nr 106, 4 maja 2006.

Plan General... 1836

Plan General de Instrucción Pública de 1836.

Plan General... 1845

Plan General de Estudios de 1845.

Plan literario... 1824

Plan literario de estudios y arreglo general de las universidades del Reino de 1824.

Real Decreto... 2003a

Real Decreto 743/2003, de 20 de junio, por el que se regula la prueba de acceso a la universidad de los mayores de 25 años, „Boletín Oficial del Estado”, nr 159, 4 lipca 2003.

Real Decreto... 2003b

Real Decreto 1044/2003, de 1 de agosto, por el que se establece el procedimiento para la expedición por las universidades del Suplemento Europeo al Título, „Boletín Oficial del Estado”, nr 218, 11 września 2003.

Real Decreto... 2003c

Real Decreto 1125/2003, de 5 de septiembre, por el que se establece el sistema europeo de créditos y el sistema de cualificaciones („Boletín Oficial del Estado”, nr 224, 18 września 2003.

Real Decreto... 2005a

Real Decreto 55/2005, de 21 de enero, por el que se establece la estructura de las enseñanzas universitarias y se regulan los estudios universitarios oficiales de Grado, „Boletín Oficial del Estado”, nr 21, de 25 stycznia 2005.

Real Decreto... 2005b

Real Decreto 56/2005, de 21 de enero, por el que se regulan los estudios universitarios oficiales de Posgrado, „Boletín Oficial del Estado”, nr 21, 25 stycznia 2005.

Real Decreto... 2007

Real Decreto 1393/2007, de 29 de octubre, por el que se establece la ordenación de las enseñanzas universitarias oficiales, „Boletín Oficial del Estado”, nr 260, 30 października 2007.

Reglamento... 1821

Reglamento General de Instrucción Pública de 1821.

Tribunal... 1987

Sentencia del Tribunal Constitucional, nr 26/1987, 27 lutego 1987.

Tribunal... 1989

Sentencia del Tribunal Constitucional, nr 55/1989, 23 lutego 1989.

Tribunal... 1990

Sentencia del Tribunal Constitucional, nr 106/1990, 6 czerwca 1990.

Tribunal... 1991

Sentencia del Tribunal Constitucional, nr 187/1991, 3 października 1991.

Tribunal... 1992

Sentencia del Tribunal Constitucional, nr 217/1992, 1 de diciembre de 1992.

Tribunal... 1993

Sentencia del Tribunal Constitucional, nr 212/1993, 28 czerwca 1993.

Tribunal... 1994

Sentencia del Tribunal Constitucional, nr 156/1994, 23 maja 1994.

Tribunal... 1996

Sentencia del Tribunal Constitucional, nr 179/1996, 12 października 1996.

Wspólna deklaracja... 2006

Wspólna deklaracja europejskich ministrów edukacji zebranych w Bolonii w dniu 19 czerwca 1999 roku, w: *Europejski Obszar Szkolnictwa Wyższego. Antologia dokumentów i materiałów*, wybór i opracowanie E. Kula, M. Pękowska, Wydawnictwo Wszechnicy Świętokrzyskiej, Kielce.